

ILIRSKO GIBANJE – Jaroslav Šidak (Mirjana Gross: Društveni razvoj u Hrvatskoj)

1. Preporodno gibanje – temelji moderne hrvaške nacije – ilirsko gibanje (ime zedinjenja pokrajinskih, rodoslovnih, regionalnih imen med Južnimi Slovani).
2. Ime ilirski se dotadaj ni uporabljajo nikjer, v 15. stol. pa ga humanisti začnejo uporabljati, nato pa se ukorenini tudi v literaturi in v upravni praksi za katerikoli južnoslovanski teritorij, posebej pa za hrvaške pokrajine in BiH. Pojem ilirski postane od 18. stol. dalje sinonim za Srbe, doseljene z Balkanskega polotoka ter v času Napoleona (ilirske province – Hrvati, Slovenci).
3. Zgodovinsko pojem ilirski utemeljujejo s tem, da so južni Slovani potomci antičnih Ilirov. Ilirsko ime ni vpeljal Ljudevit Gaj, ampak ga celotno gibanje osvoji kot nasledstvo preteklosti, da bi prebrodili regionalni / pokrajinski partikularizem (sprva hrvaške, nato ostale južnoslovanske pokrajine).
4. Začetek gibanja datirajo v leto 1835, ko Gaj izda prvi hrvaški časopis »Novine horvatzke« s tedensko književno prilogo »Danica horvatska, slavonska i dalmatinska«. Sprva tiskano v kajkavščini, nato v štokavskem narečju (reforma Gaja, vnos ilirskega imena v časopis – razširitev teme na vse južne Slovane).
5. Zgodovinarji in književnost datirajo ilirsko gibanje od 1835/1836 – 1843, ko je ilirsko ime prepovedano, pojavi se spet 1845. Gibanje se nadaljuje, zajame vsa področja, največji dosežek je dovoljenje hrvaškega jezika v urade (1847) in Narodne zahteve (1848).
6. Franjo Fancev meni, da se Hrvaški preporod ne moremo enačiti z ilirskim gibanjem – začetek je po njegovem 1832, ko Drašković izda svojo »Disertacijo« → prvi politični spis v hrvaščini, Gaj pa tudi istega leta v svoji pesmi napiše stih »Još Hrvatska ni propala.«. Med leti 1830-32 nastane veliko tekstov, ki so ključni za pomen gibanja okrog Gaja.
7. Ferdo Šišić je bil mnenja, da se preporod hrvaških pesnikov in učenjakov začne že v 16. stol.
8. Madžarsko nacionalno gibanje, hegemonistične težnje madžarske države od Karpatov do morja → ogrozi Hrvate → Drašković – v svoji Disertaciji obsoja vpeljavo madžarskega jezika v šole (1827). Politika madžarizacije se izvaja od 1790. leta dalje, ker Jožefu II. ne uspe vpeljati nemščine v ogrski polovici (namesto latinskega). Hrvati so bili zato primorani najti rešitev jezikovno-pravopisnega vprašanja.
9. Nekateri posamezniki so se trudili izdati domači časopis, vendar jim ne uspe, saj nimajo tiskarne, knjižnice in društev. Niti Vrhovac, ki že 1794 odpre v Zagrebu tiskarno, ni odmeven. On je prejel spodbude s strani Kopitarja.
10. Razvoj slavistike → ideologija Ilirskega gibanja → slovanska vzajemnost na podlagi 4ih jezikov (eden skupni – ideja Gaja o hrvaško-srbski štokavščini). Misel o enotnosti književnega jezika ni upoštevala Slovence, tudi Hrvati so imeli zaradi razcepljenosti probleme.
11. Začetne impulze preporoda so dala gibanja na Češkem, Slovaškem in pri ogrskih Srbih.
12. Francozi od 1805-13 skušajo vpeljati ideje francoske revolucije, vendar je bilo za Hrvate še prezgodaj. Šolska reforma je propadla zaradi časovne »stiske« in tudi zaradi nerazumevanja in materialnih težav prebivalstva. Zato je preterano govoriti (razen posameniznikov), da je francoska oblast znatno vplivala na osveščanju in uporabi ilirskega imena pri kasnejšem gibanju.
13. Gibanje se pojavi v času določenih ekonomskih in socialnih pogojev:
 - a) mali narodi HM – hitrejši prodor kapitalizma v dotrajan fevdalni sistem
 - b) kljub poskusom manufaktur, se je prodor čutil pri porastu trgovine in prometa → razvoj trgovske buržoazije, ki pa ni mogla sama postati nosilec gibanja → žitna trgovina po rečnih tokovih
14. Narodni preporod nosi peščica inteligence. V zagrebški Akademiji raste del plebejskega elementa (npr. študij prava ni več prioriteta plemičev, sedaj tudi mestnih sinov).
15. Javne službe do 1844 opravljajo le pripadniki plemiškega stanu (izvzeti je treba 7 svobodnih mest).
16. Slabost trgovske buržoazije in prebivalstva na Hrvaškem → počasna rast mestnih naselij, Zagreb 12000, Karlovac 4000 (promet do morja), Varaždin 9000, Osijek 12000 (večinoma Nemci), meščanov skupno 5,6 %.
17. Poleg kraljevskih svobodnih mest, obstaja še 14 vlastelinskih naselij, ki so s sejmi in poljedelstvom obrtnikov in trgovcev pripomogle k razvoju notranjega trga. 1839 je zemlja še vedno izrazito agrarna.

1. Slab meščanski sloj da prednost inteligenci (z duhovščino), ki je utirala pot naprednemu buržuaznemu stilu življenja. V 30ih letih se pojavijo odločni in napredni ljudje (ozek krog, posamezniki), ki vplivajo na naslednjo generacijo.
2. Madžarski jezik v šoli je sprožil ogorčenje pri inteligenci, ki je čakala na človeka, ki jih bo popeljal do skupnega cilja – LJUDEVIT GAJ – učitelj filozofije v Grazu, študiral pravo v Pešti in imel stike s Kollarjem. 1830 je objavil kratko osnovo pravopisa, ki ni bila namenjena le kajvakcem na Hrvaškem, temveč celotnim južnim Slovanom, ki uporabljajo latinščino → proti madžarizaciji s ciljem uvesti skupni književni jezik za vse južne Slovane (prvi korak 1832 – Novine).
3. Nacionalna ideja je bila največkrat izražena v ljubezni do domačega jezika, v obrambi municipalnih pravic, ki so Hrvatom omogočali državnost
 - a) Josip Kušević → javno pravo
 - b) Pavao Štoos → pesem Kip domovine v početku leta 1831
 - c) Jožef Kundek → Reč jezika narodnoga
 - d) Ivan Derkos → Genij domovine nad svojim sinovima koji spavaju (enotnost jezika v tripartitni državi)
 - e) Matija Smodek → predavanja v materinem jeziku na Akademiji
4. Draškovićeve Disertacija (objavljena anonimno)
 - a) ni razprava, gre za neko vrsto inštrukcij za hrvaške odposlance v ogrskem državnem zboru
 - b) avtor je to delo imenoval razgovor, bila je prva politična brošura v hrvaškem jeziku /štokavščina / s aktualnimi vprašanji naroda in zemlje. Uspelo mu je ustvariti cel politični program vseh področij javnega življenja
 - c) moderno nacionalno idejo poveže z zgodovinskim državnopravnim dojetjem → ne bo ga zadovoljilo zedinjenje hrvaških pokrajin, temveč VELIKA ILIRIJA, ki je jezikovno sorodna, širša.
 - d) Odnos do Ogrske: prvič po dodelitvi Hrvaške (1779) ogrski skupni vladi, je postavil zahtevo, da se vzpostavi hrvaški narodni jezik, samostojna vlada, dvig industrije in kreditnih poslov, strokovne šole, v fevdalizem se ne spušča
 - e) Angleška konservativna politika je njegov vzor postopne modernizacije fevdalne družbe
5. Samuel Hojč izda spis Sollen wir Magyaren werden? – obsodi madžarizacijo, šovinizem, vpliva na meščanstvo v času, ko uvedejo madžarščino v šole
6. Istega leta (1833) je Gaj pri kraljevi avdienci izposloval odobritev političnega časopisa, dobi zaupanje zagrebške mladine ter tiste v Požunu (Bratislava) in na Dunaju.